

Izlaganje na znanstvenom skupu
324(438)“2003”:061.1(4-67 EU)
Primljeno: 20. lipnja 2005.

Mobiliziranje poljskoga društva: referendum o pristupanju Poljske Europskoj Uniji*

KATARZYNA CZERNICKA**

Sažetak

Autorica analizira referendum o pristupanju Europskoj Uniji održan 2003. godine u Poljskoj. Članak se sastoji od dvaju dijelova. U prvom dijelu autorica ispituje čimbenike koji su odredili kako su se tijekom europske rasprave u Poljskoj razvili pojedini politički akteri. Zbog sve većeg zanimanja za ulogu europskih tema u konsolidaciji političkoga sustava u Poljskoj, prvi dio članka usmjeruje se na raspravu o članstvu u EU te na ulogu političke elite i potpore javnosti. U nastavku razmatra se uloga referenduma u toj raspravi i njegov utjecaj na strategiju političkih aktera. U drugom dijelu autorica analizira mobilizaciju proeuropskog i antieuropskog tabora.

Ključne riječi: Poljska, Europska Unija, referendum o pridruživanju

Les référendums injectent une dose de drame humain dans le processus technocratique et aride de la construction européenne; ils améliorent la participation en attirant (leur) attention sur l'UE et son fonctionnement.

Dan O'Brien i Daniel Keohane¹

Uvod

Referendum o pristupanju Europskoj Uniji postao je 2003. godine najvažnijim političkim događajem u Poljskoj. Kampanja koja je prethodila tom glasovanju mobilizirala je većinu aktera na poljskoj političkoj sceni: pred-

* Rad izložen na Plenarnoj konferenciji Polis 2005., 17.-18. lipnja 2005., Sciences Po, Pariz; radionica 1: Konzultiranje javnosti i demokratizacija u procesu europskih integracija.

** Katarzyna Czernicka, doktorski kandidat na CEPEN, Lille, Francuska.

¹ IRI Europe Survey 2003 on how the Initiative & Referendum Process Can Contribute to More and Better Democracy, nav. u: Jacques Rupnik, *Les Européens face à l'élargissement: Perceptions, acteurs, enjeux*, Presses de Sciences Po, Paris, 2004.

sjednika, premijera, političke stranke, nevladine organizacije. Pristupanje Europskoj Uniji 1. svibnja 2004. godine okončalo je dugotrajnu pripremu političkih institucija, poljske ekonomije i društva. Nakon višegodišnjih tehničkih pregovora između europskih i poljskih stručnjaka, referendum je bio nova faza integracije, budući da je građanima postavljeno pitanje žele li da njihova zemlja uđe u Europsku Uniju. Europski je referendum primjer izravne demokracije, gdje je od glasača zatraženo da odluče o pristupanju svoje zemlje u EU. Izravna demokracija može Europskoj Uniji ponuditi ono što joj je najpotrebnije: legitimnost i raspravu usmjerenu na konkretna pitanja. A još je važnija u slučaju novih država članica. Građani mogu dati svoje mišljenje o integraciji, koja se vrlo često smatra tehnokratskom, elitističkom i odvojenom od običnih ljudi.

Primjer referenduma o pristupanju Europskoj Uniji zanimljiv je zato što nam omogućuje da vidimo je li u središtu rasprave bilo pitanje Europe ili je prevladavala nacionalna razina. Europska se pitanja često smatraju problemima elite. Organiziranje referenduma o toj temi zahtijeva da svi građani sudjeluju u raspravi. Nastojimo analizirati koji su akteri sudjelovali u kampanji i kojim su se argumentima služili za mobilizaciju poljskih glasača. U ovom se članku ispituje mobilizacija različitih političkih aktera u kampanji. Poljaci su se suočili s dvama izazovima nužnima za uspjeh referenduma: potrebom da se osigura participacija od barem 50% te da više građana glasa za članstvo u Europskoj Uniji, nego protiv njega.

Ovaj se članak sastoji od dvaju dijelova. Najprije ću ispitati faktore koji su odredili kako su se tijekom europske rasprave u Poljskoj razvili pojedini politički akteri. Zbog sve većeg zanimanja za ulogu europskih tema u konsolidaciji političkoga sustava u Poljskoj, prvi dio članka fokusirat ću na raspravu o članstvu u EU te na ulogu političke elite i potpore javnosti. Potom ću razmotriti ulogu referenduma u toj raspravi i njegov utjecaj na strategiju političkih aktera. U drugom ću dijelu analizirati mobilizaciju proeuropskog i antieuropskog tabora.

Za dokumentiranje ove studije služim se nizom različitih primarnih izvora, kao što su programi i službene izjave vođa političkih stranaka, europske rasprave u poljskome parlamentu², te informacije iz poljskih novina.³ Kako bi ova studija o mobilizaciji bila potpunija, analizirat će se i neki plakati.

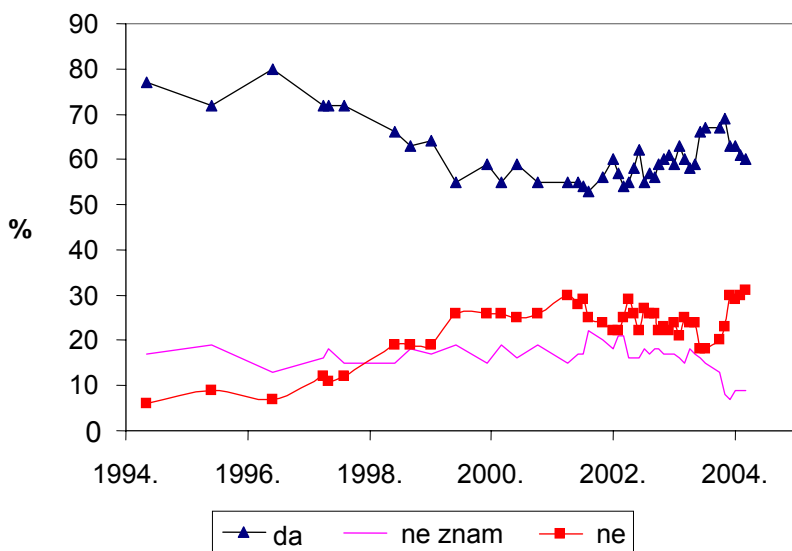
² <http://www.sejm.gov.pl>.

³ Najprije *Gazeta Wyborcza* i *Polityka*, koje su dostupne na <http://www.wyborcza.pl> i <http://www.polityka.onet.pl>.

1. Europska rasprava u Poljskoj – uloga elite i plitki konsenzus javnoga mnijenja

Nakon 1989. godine Zapadna se Europa u svim istočnoeuropskim zemljama povezivala sa slobodom, demokracijom i prosperitetom (Fawn, 2003.). Svrha političkih i ekonomskih reformi, koje su često bile bolne za poljsko društvo, bilo je članstvo u svim zapadnim organizacijama.⁴ Poljska je istodobno provodila i protržišne i demokratske reforme (Jackson, 2003.), u čemu je i osnovna razlika između tranzicije u Istočnoj Europi i tranzicije u Južnoj Europi i Južnoj Americi (Linz i Stepan, 1996.). Integracija u NATO i Europsku Uniju bila je prioritet svih vlada (Pridham, 2000.) jer se vanjska politika, unatoč unutrašnjopolitičkim sukobima, temeljila na političkom konsenzusu (Taggart i Szczerbiak, 2004.). Poljska je potpisala Sporazum o pridruživanju s Europskom Unijom 1991. godine, formalno je podnijela molbu za članstvo u lipnju 1994. godine, te je u ožujku 1998. godine započela pregovore o pristupanju. U tom su razdoblju odnosi s Europskom Unijom bili u nadležnosti vlade.

Grafikon 1. Kako ćete glasovati na referendumu o pristupanju EU?
(podatci CBOS-a)

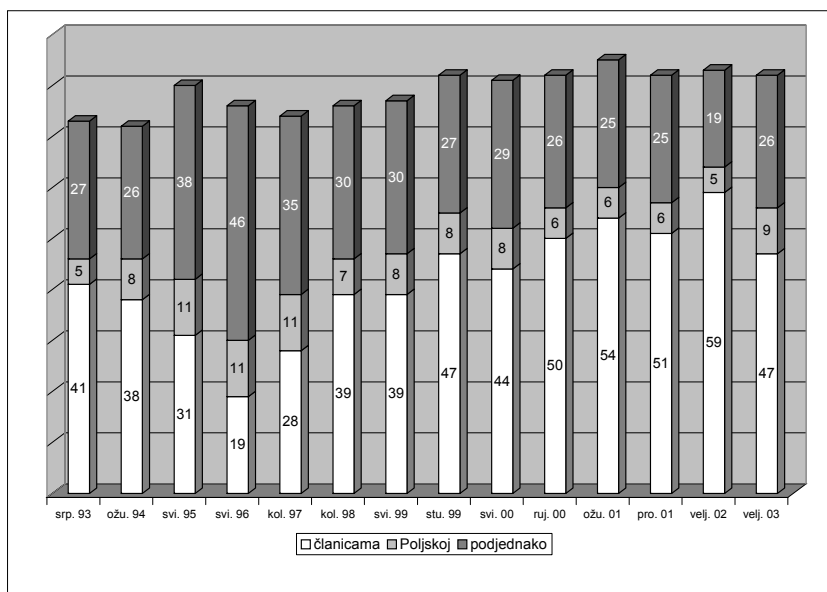
⁴ Te su organizacije: Vijeće Europe (COE), Europska Unija (EU), Sjevernoatlantski savez (NATO) i Zapadnoeuropska unija (WEU), sigurnosno tijelo EU.

Dok su pripreme za pristupanje Europskoj Uniji tek započinjale, protivljenje europskim integracijama bilo je vrlo slabo. Članovi parlamentarnoga odbora za europske integracije nastojali su poticati raspravu o pristupanju Europskoj Uniji, predlažući redovito održavanje plenarnih sjednica o toj temi. Stoga se europska rasprava u Poljskoj može opisati kao vrlo oskudna: političari su najčešće ponavljali jedne te iste općenite argumente u korist integracije pod sloganom “Povratak Europi” (Delsol, 2002.), a Poljaci su uglavnom pokazivali sklonost ulasku u Europsku Uniju. Članstvo Poljske u Europskoj Uniji bilo je predmetom općeg konsenzusa političke elite i uživalo je izrazito visok stupanj potpore javnosti. Istraživanja Eurobarometra provedena tijekom devedesetih godina pokazala su da je, među postkomunističkim zemljama kandidatima, Poljska imala jedan od najviših stupnjeva potpore članstvu u Europskoj Uniji.

Kako jasno pokazuje grafikon 1,⁵ većina je Poljaka bila za pristupanje Europskoj Uniji, ali je masovna potpora članstvu u EU fluktuirala (Slomczynski i Shabad, 2002.). U svibnju 1996. godine 80 posto Poljaka na referendumu bi glasovalo “za” članstvo u Uniji. Godine 1997., međutim, potpora europskim integracijama bila je slabija. Potkraj devedesetih godina u Poljskoj je došlo do značajnog pada potpore članstvu u EU (Kolarska-Bobinska, 2003.). Euroentuzijazam se smanjio zato što širenje Europske Unije nije bilo među prioritetima zapadnoeuropskih vlada i zato što se zbog prijelaza na tržišnu ekonomiju sve veći dio poljskoga društva dijelio na “dobitnike” i “gubitnike” reformi. Početkom 1997. godine samo je 18% Poljaka izjavilo da ne osjeća nikakvu bojazan u vezi s ulaskom Poljske u Europsku Uniju (Bodio, 1999.). Brojni su instituti analizirali potporu javnoga mnijenja zbog referenduma koji je bio predviđen na kraju pregovora. Moguće je analizirati povezanost između obrazaca glasovanja i četiriju osnovnih varijabli koje, prema predreferendumske istraživanjima, regionalno utječu na te obrasce: boravak na istoku/zapadu Poljske (i udaljenost od prethodno postojeće granice EU), boravak u ruralnim/urbanim područjima, zanimanje (poljoprivreda nasuprot industriji/uslugama), te stopa nezaposlenosti/razina dohotka. Poljaci koji su živjeli u velikim gradovima i imali visoko obrazovanje i visok dohodak bili su više proeuropski orijentirani nego Poljaci koji su živjeli u ruralnim područjima bez diploma. Pristaše integracije najrijeđe su se mogli naći među seljacima i ljudima zaposlenima na seljačkim gospodarstvima. Dvije su skupine u kojima je izražavanje odbijanja bilo češće od potpore referendumu.

⁵ Istraživanje koje je proveo CBOS.

Grafikon 2: Prema vašemu mišljenju, kome će pristupanje Poljske Europskoj Uniji donijeti više koristi? (u %) (podatci CBOS-a)

Sljedeći je problem to što Poljaci vjeruju da odnosi između Poljske i Europske Unije nisu uravnoteženi (grafikon 2). Njihov je dojam da ti odnosi idu više u korist država članica Europske Unije nego Poljske. Godine 1998. samo je 7 posto smatralo da su ti odnosi uravnoteženi, tj. podjednako povoljni i za države članice EU i za Poljsku. Sve veću zabrinutost zbog mogućih posljedica pristupanja Europskoj Uniji potvrdili su podatci o učincima koje bi, prema mišljenju Poljaka, to imalo na pojedine sektore ekonomije i općenito na životni standard. U veljači 2002., primjerice, 53% Poljaka reklo je da bi pristupanje imalo negativan učinak na individualna seljačka gospodarstva, dok je samo 26% reklo da bi učinak bio pozitivan (odgovarajuće su brojke za lipanj 1994. godine 24%, odnosno 40%). Prema poljskim studijama, ta se potpora može shvatiti kao “plitki konsenzus” u korist članstva u Europskoj Uniji (Skotnicka-Illasiewicz, 1998.). Pregovori Poljske o pridruživanju Europskoj Uniji uzrokovali su nove sukobe između tranzicijskih uvjeta integracije i njezinih psihosocijalnih troškova.

Tom je visokom stupnju potpore odgovarao opći konsenzus političke elite u korist članstva u Europskoj Uniji. Sve su stranke podupirale europske integracije, a njihove su vlade provodile istu politiku uzajamnog približavanja Poljske i Europske Unije. Godine 2001. SLD (Savez demokratske ljevice), UW (Unija slobode), AWS (Izborna akcija Solidarnost) i PO (Građan-

ska platforma) potpisale su "Pakt za integraciju", povijesni sporazum za pristupanje Europskoj Uniji.

Nakon razdoblja izrazite stranačke fragmentacije – godine 1991. u poljskome je parlamentu bilo 29 stranaka (Wiatr, 2003.), 1997. su se godine vidjeli prvi znakovi konsolidacije. Oblikovala su se dva tipa stranaka: post-oporbena desnica i reformirana postkomunistička ljevica. Glavni se rascjep temeljio na prošlosti: Komunistička se partija transformirala u socijaldemokratsku stranku pod imenom SLD, dok su stranke proizašle iz Solidarnosti bile brojnije na desnici (spomenimo AWS i UW). U prvome je desetljeću demokracije izmjenjivanje na vlasti bilo redovita pojava. Drugu je polovinu devedesetih, međutim, obilježila pojava stranaka i organizacija koje su se protivile europskim integracijama – *Samoobrone* (Samoobrane)⁶ i *Lige Polskich Rodzin* (Lige poljskih obitelji). Te su dvije stranke 2001. godine uspjele osvojiti mjesta u poljskome parlamentu. Istodobno je UW, najizrazitije proeuropska stranka u Poljskoj, osvojila samo 3,10 posto glasova i nije uspjela ući u parlament.

Na poljskim parlamentarnim izborima u rujnu 2001. znatan udio u glasovima i velik blok parlamentarnih zastupnika pripali su strankama koje su bile kritične, ili otvoreno neprijateljski nastrojene, prema članstvu Poljske u Europskoj Uniji. Taj su rezultat neki autori povezali s promjenom stavova Poljaka prema EU, te su ga protumačili kao dio šire euroskeptičke reakcije (Szczzerbiak, 2002.).

Ta se situacija može objasniti dvama faktorima. S jedne strane, svršetak pregovora s Europskom Unijom zahtijevao je veliku fleksibilnost poljske vlade, koja je po svaku cijenu željela sudjelovati u prvom krugu proširenja 2004. godine, te je morala odustati od svojih posebnih zahtjeva. S druge strane, perspektiva referenduma o ugovoru o pristupanju pružila je dobru priliku za izražavanje otpora tom projektu kako bi se stekao istaknutiji položaj u poljskome političkom životu. U tom su se razdoblju, zahvaljujući referendumu o pristupanju Europskoj Uniji, koji je održan u lipnju 2003. godine, mnogo češće raspravljale europske teme. U nastavku ću ispitati kampanje LPR-a i *Samoobrone*. Pojava tih stranaka izmijenila je europsku raspravu u Poljskoj, ali je izmijenila i poljski politički sustav. Ta je evolucija imala utjecaja na proeuropske stranke i njihovu strategiju.

Utjecaj europskoga referenduma

Poljaci su o pristupanju svoje zemlje Europskoj Uniji morali odlučiti na referendumu. On je održan 7.-8. lipnja 2003. godine. Postavljeno je pitanje

⁶ *Samoobrona* je svoje prve aktivnosti organizirala 1992. godine, no istinski je uspjeh zabilježila na općim izborima 2001.

glasilo: “Gospodine/gospodo, pristajete li da Republika Poljska pristupi Europskoj Uniji?”. Referendum je bio posljednja faza u procesu integriranja.

Stabilnost koju su pokazivala istraživanja javnog mnijenja tijekom kampanje i tijekom četiri godine uoči referenduma upućivala je na to da je većina Poljaka već odavno donijela odluku o tom pitanju. Participacija na referendumu bila je važna s ustavnog i političkog stajališta jer je prema poljskome zakonu potrebno 50 ili više posto da bi referendum bio obavezan. Poznato je da je participacija u Poljskoj obično niža na referendumima nego na parlamentarnim izborima, a obje su bile niže nego u većini europskih zemalja.

Niska participacija na izborima

Od svršetka komunizma participacija je na poljskim izborima bila niska, najčešće niža od 50%. Kako pokazuje tablica 3, izborna je participacija slaba. Ljude na glasovanje potiču samo predsjednički izbori. Iako je većina ljudi koji su namjeravali glasovati podupirala pristupanje Europskoj Uniji, bila je prisutna bojazan da će Poljaci jednostavno ignorirati glasovanje te da će participacija biti manja od 50%, koliko je nužno za valjanost referenduma.

Tablica 3. Izborna participacija u Poljskoj (1993.-2002.)

Glasovanje	Datum	Participacija (%)
Opći izbori	19. 9. 1993.	52,1
Referendum o privatizaciji	18. 2. 1996.	32,4
Referendum o ustavu	25. 5. 1997.	42,8
Opći izbori	21. 9. 1997.	47,9
Predsjednički izbori	8. 10. 2000.	61,1
Opći izbori	23. 9. 2001.	46,3
Lokalni izbori	27. 10. 2002.	44,2

Izvor: Jan Sciegienny, Beata Roguska, 2003.: Absencja Polakow w wyborach i referendach, u: Lena Kolarska-Bobinska (dir.), *Przed referendum europejskim – absencja, sprzeciw, poparcie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, str. 11.

Niska je izborna participacija bila predmetom istraživanjâ još od početka demokratske tranzicije. Te su studije nastojale opisati cijeli proces, utvrđujući psihološke, socijalne i političke odrednice izborne participacije, objašnjavajući regionalne razlike itd. Rezultati te analize ne začuđuju. Kao i u drugim demokratskim sustavima, izborna je participacija funkcija socioekonomskog statusa (što je viši status, vjerojatnije je da će osoba participirati).

Znatan je i utjecaj političkih varijabli, kao što su efikasnost, građanska dužnost ili stranačka identifikacija.

Studije izborne participacije u postkomunističkoj Poljskoj nastoje utvrditi odnos između niske participacije birača i legitimnosti režima. McManus-Czubinska tvrdi da niska participacija u Poljskoj ne predstavlja prijetnju legitimnosti demokratskoga režima zato što se njegova legitimnost temelji na općem stajalištu javnosti da je demokracija jedini mogući način organizacije upravljanja. Nije mu potrebna nikakva izvanjska potpora osim njegove unutrašnje logike. Njegova je legitimnost intrinzično visoka. Štoviše, čak ni ne-birači – uključujući i dosljedne nebirače – ne vide alternativu za Poljsku (McManus-Czubinska i dr., 2003.).

Izvor problema nalazi se u padu vrijednosti povjerenja i uzajamnosti, koji, pak, potiče slabljenje asocijativnog života u zapadnim demokracijama. Prema radovima Roberta Putnama, smatra se da aktivno članstvo u organizacijama zajednice stvara povjerenje među sugrađanima, što dovodi do veće građanske participacije te tvori temelj “socijalnog kapitala” (Putnam, 2000.).

Glavni je problem poljske demokracije u tome što mnogi građani, unatoč prihvatanju ideje demokracije i njezinih glavnih principa, vrijednosti itd., ne prihvaćaju postojeći demokratski sustav. Iako poljski građani još prihvaćaju demokratska pravila igre, sve su nezadovoljniji načinom na koji demokracija funkcionira u Poljskoj. Stoga njihova sve veća neparticipacija, nezadovoljstvo i apatija moraju biti razlog za zabrinutost (Czesnik, 2004.).

Poljska iskustva s referendumima

Poljacima referendum nije nova pojava. Do 1989. godine vlast se njime služila za potvrđivanje svojih odluka. Poljake se pitalo o političkim i socijalnim tranzicijama: 1946. godine o promjenama nakon Drugoga svjetskog rata, a 1987. o nastavku reformi. Nakon promjene režima, Poljaci su dva puta pozvani na glasovanje na referendumu: godine 1996. organiziran je referendum o privatizaciji, a godinu dana kasnije o poljskome ustavu. Ta iskustva, unatoč svojim razlikama, imaju neka zajednička obilježja. Ponajprije, nizak stupanj povjerenja u tu vrstu konzultacija. Rezultati referenduma održanog 1946. godine bili su falsificirani. Nepovjerenje se očitovalo u niskoj participaciji u tom glasovanju, a to vrijedi i za glasovanje 1987. godine. Na tom je referendumu glasovalo samo 67% Poljaka, a to je vrlo slab rezultat za jednu komunističku zemlju. Participacija na referendumima koji su organizirani nakon promjene režima bila je također vrlo niska (manje od 50% – 32,4% 1996. godine i 42,86% 1997. godine).

Europski je referendum u Poljskoj organiziran zato što se, prema poljskome ustavu, odobrenje prijenosa suverenosti mora u oba doma izglasovati

dvotrećinskom većinom glasova uz nazočnost barem polovine njihovih članova (čl. 90 II). Osim toga, prema članku 125 ustava može se sazvati referendum, a njegov rezultat obvezuje ako je na njemu sudjelovalo više od polovine osoba s pravom glasa (čl. 125).

Glavni izazov – kako ljude potaknuti na glasovanje

Kako smo rekli, da bi referendum bio legitiman, poljski zakon zahtijeva da glasuje barem 50% registriranih birača. Kako se u ishod referenduma rijetko sumnjalo, pozornost se najviše usmjeravala na pitanje hoće li se postići 50-postotna participacija koja je potrebna da bi referendum bio ustavno valjan. Iako su ankete pokazivale da je 65 ili više posto Poljaka podupiralo članstvo u EU, “osnovno je pitanje kakva će biti participacija”, rekao je Krzysztof Zagorski, voditelj varšavskoga Centra za istraživanje javnog mnijenja CBOS. Predviđalo se da će stopa participacije biti iznimno visoka, no vlada je željela biti sigurna da će ona doista biti takva. Premijer, koji je snažno podupirao pristupanje Europskoj Uniji, čak je produžio vrijeme održavanja referenduma s jednog na dva dana (subotu i nedjelju).⁷ Unatoč tome, participacija je u subotu bila vrlo niska; Poljaci jednostavno nisu bili naviknuti na glasovanje subotom. Većina se Poljaka pojavila na glasačkim mjestima u nedjelju. Nakon prvoga dana objavljeni su podatci o participaciji radi mobilizacije Poljaka. Uvedene su i neke pogodnosti za ljude koji nisu bili u svom prebivalištu (studente, bolesnike u bolnicama).

Mnoštvo je razloga zbog kojih su glasači mogli izostati s glasačkih mjesta. Mnogi su vjerovali da uvjeti ugovora o pristupanju Europskoj Uniji diskriminiraju Poljsku. Drugi su Poljaci možda ostali kod kuće – ili glasovali protiv – u znak prosvjeda protiv vlade premijera Leszeka Millera, koji je vodio intenzivnu kampanju u korist članstva u EU. Poljaci su krivili Millera, čija je stopa povjerenja iznosila 10%.

Donesen je novi zakon o referendumu koji je omogućio parlamentu da odobri ugovor o pristupanju dvotrećinskom većinom ako participacija bude manja od 50%. No očajnički su željeli izbjeći pribjegavanje toj mogućnosti, zbog toga što bi time bila manja legitimnost pristupanja Poljske Europskoj Uniji.

2. Kampanja uoči europskoga referenduma

Cijeli se poljski politički establišment čvrsto svrstao u korist pristupanja, i zapravo je istodobno vođeno nekoliko proeuropskih kampanja. Povijesni je

⁷ Bio je to prijedlog Instituta za javne poslove.

rascjep između komunista i antikomunista još uvijek bio toliko izražen da proeuropske snage nisu mogle zajednički voditi kampanju.

Atmosfera je neposredno uoči glasovanja u Poljskoj (7.-8. lipnja 2003.) bila neugodna zbog političke i ekonomske situacije. U ožujku 2003. godine premijer Leszek Miller odlučio je izbaciti Poljsku seljačku stranku (PSL) iz koalicije, nakon što je PSL-ovo odbacivanje jednoga važnog zakona u parlamentu što ga je predložila vlada onemogućilo njegovo donošenje. “Nemoguće je istodobno biti i u vladi i u njezinoj opoziciji” – rekao je Miller, opravdavajući svoju odluku kojom se izvrnuo opasnosti manjinske vlade. “Kao premijer, ne prihvaćam to i ne mogu to više tolerirati. Nisam i ne ću biti ničiji talac”. I Kalinowski (PSL) je dao posebno priopćenje za medije. Prema njegovu mišljenju, PSL više nije mogao pristajati na “vazalski” položaj, te je raspad koalicije bio jedini način spašavanja obraza pred biračkim tijelom stranke. PSL je bio zaokupljen suprotstavljanjem sve većem utjecaju radikalne *Samoobrona*.

Važan je faktor u teškoj situaciji Millerove vlade bio i *Rywingate*.⁸ Ekonomska se situacija nije popravila, budući da je nezaposlenost pogađala 18% stanovništva.

Poljski su euroskeptici bili prilično aktivni u izražavanju svojega mišljenja. No, nije bilo istinske rasprave između proeuropske i antieuropske frakcije u masovnim medijima. Proeuropska se kampanja nije smatrala osobito uvjerljivom, iako su je vodili predsjednik, premijer i mnoge nevladine organizacije.

Mobilizacija predsjednika

Poljsko je političko vodstvo bilo vrlo aktivno u toj kampanji. Predsjednik Aleksander Kwaśniewski vodio je kampanju sa sloganom “*Da za Poljsku*” (*Tak dla Polski*). Sa stopom povjerenja od 70-80% Kwaśniewski je zacijelo bio najpopularniji poljski političar i impresivan voditelj kampanje. Tijekom kampanje posjetio je mnogo malih gradova, prisustvujući javnim skupovima i otvorenjima informatičkih učionica u školama. Proeuropski je tabor vrlo često naglašavao tu povezanost modernosti i integriranja u Europu.

U svako je kućanstvo dostavljen letak u kojem se zagovaralo pristupanje Europskoj Uniji, a na televiziji je emitirana i emisija koja je pozivala građane da glasuju za pristupanje. Nakon pristupanja NATO-u Kwaśniewski je

⁸ *Rywingate* je korupcijski skandal u Poljskoj, koji je započeo potkraj 2002. U zamjenu za mito od 17,5 milijuna USD, Rywin je ponudio Adamu Michniku (*Gazeta Wyborcza*) da će se pobrinuti za izmjenu u nacrtu zakona kojemu je cilj bio smanjivanje utjecaja tiskanih medija na radio i televiziju.

želio ostvariti ulazak Poljske u EU, i to je bio cilj njegova drugog mandata. Proeuropska je kampanja referendum prikazivala kao civilizacijsku odluku, pri čemu se pristupanje Europskoj Uniji predstavljalo kao dio neminovnog povijesnog procesa okončavanja hladnoratnih podjela. Predsjednik je izjavio: “Vraćamo se na mjesto koje su Poljaci i Poljska zaslužili u svojoj tisućljetnoj povijesti”. Kwaśniewski je uspio pozvati Tadeusza Mazowieckoga i Jerzyja Buzeka, bivše premijere iz Solidarnosti, da vode kampanju, kako bi naglasio povijesnu dimenziju toga glasovanja. Glavni je cilj kampanje bilo poticanje ljudi da se pojave na glasačkim mjestima i glasuju. Često se ponavljao argument da je glasovanje domoljubna dužnost.

Mobilizacija vlade

I vlada je vodila zasebnu kampanju pod nazivom “Unija bez tajni” sa svrhom informiranja javnosti o činjenicama i poticanja Poljaka na glasovanje. Kampanja je započela 9. svibnja, na Dan Europe. U cijeloj su Poljskoj osnovani regionalni Centri za europske informacije. U travnju 2002. godine Leszek Miller rekao je da bi negativni rezultat imao za posljedicu njegovu ostavku na položaj premijera. Pristupanje Europskoj Uniji postalo je glavni stup vlade Leszeka Millera.

Njegove su aktivnosti bile usmjerene prema cjelokupnoj javnosti, no pripremljeni su i neki specifični programi za specifične skupine, kao što su se ljaci. Proračun kampanje iznosio je 3 milijuna zlotā. Naziv joj je bio “Unija bez tajni – jučer, danas, sutra”. Drugi se dio kampanje zvao “Naš dom – Europa”. U kampanji su sudjelovali poznati glumci i pjevači.

Neuspjeh referenduma doveo bi do pada vlade. Jedini način na koji je Miller mogao ostvariti pristupanje Europskoj Uniji bio je da dobije potporu dvotrećinske većine zastupnika u oba doma parlamenta – što je bilo malo vjerojatno, budući da je bio na čelu manjinske vlade. Negativni rezultat na referendumu mogao je onemogućiti Poljskoj da pristupi Europskoj Uniji prema planu.

Predsjednikova kampanja i vladine aktivnosti imale su neke zajedničke elemente. Ponajprije, korišteni su europski simboli, a osobito su posvuda bile europske zastave. Beethovenova Deveta simfonija (europska himna) izvođena je na različite načine (folk, rock itd.).

Sljedeća je važna tema u proeuropskoj kampanji bio njezin naglasak na mladeži. Važno je naglasiti da se proeuropska argumentacija temelji na budućnosti. Pristupanje Europskoj Uniji priprema je svijetle budućnosti za djecu i mlade. U poljskome je javnom mnijenju posve uobičajeno mišljenje da će mladi biti istinski dobitnici članstva Poljske u EU. Najprije, većina stanovništva pristupanje Europskoj Uniji smatra dugoročnim ulaganjem,

tako da će njezine koristi biti ostvarene tek u daljoj budućnosti. Potom, ljudi pretpostavljaju da samo mladi mogu biti dovoljno fleksibilni kako bi iskoristili prilike koje će im se neposredno otvoriti. Prema istraživanjima javnog mnijenja, mladi su Poljaci općenito proeuropski orijentirani. Aleks Szczerbiak je istaknuo da je usredotočenost na mlade, uključujući i školsku djecu, u proeuropskoj kampanji imala za cilj i predstavljanje proeuropskog stajališta kao stajališta orijentiranog na budućnost. To je bilo važno zato što su mnogi manje entuzijastični proeuropski glasači rekli da će na kraju ipak glasovati za pristupanje Europskoj Uniji zato što smatraju da će budući naraštaji imati koristi od pristupanja, iako su sami sumnjali da će od toga sami imati osobite koristi (Szczerbiak, 2002.).

Kao primjer mogu navesti sliku malog djeteta s majkom, sa sloganom “Zato što naš svijet može biti ljepši”. U Šleskoj se može vidjeti slika mlade trudnice s ovom rečenicom: “Ovo dijete želi živjeti u EU”.

Europska je tema bila prisutna u poljskim školama – organizirani su brojni događaji, kao što su izložbe ili minireferendumi. Dobar su primjer te mobilizacije Europski klubovi (*Klub Europejski*). U školama postoji šest tisuća Europskih klubova; prvi su osnovani početkom devedesetih godina prema portugalskome modelu kako bi pružali određene informacije o EU, državama članicama i europskim integracijama. Zahvaljujući Europskim klubovima, u srednjim se školama često raspravljalo o problemu europskih integracija, a organizirani su i minireferendumi na kojima su sudjelovali učenici. Te je klubove potpomagao UKIE.

Osobita se pozornost posvećivala mladima kojima je na dan održavanja referenduma bio 18. rođendan: zahvaljujući posebnom oprost, mogli su glasovati. Aleksander Kwaśniewski, poljski predsjednik, slavio je rezultate referenduma kao pobjedu djece i unuka glasača (Pienkos, 2004.).

Unatoč toj strategiji “za bolje sutra”, proeuropske su se stranke služile i povijesnim argumentima. Isticale su činjenicu da je, zahvaljujući Europskoj Uniji, omogućena pomirba Francuske i Njemačke. Tim se iskustvom Poljska mogla poslužiti u svojim odnosima s Njemačkom, pa su početkom devedesetih godina neke inicijative bile inspirirane tim obrascem (primjerice, Ured za razmjenu mladih).

Europska je dimenzija poljskog glasovanja bila naglašena zahvaljujući sudjelovanju stranih političara. Poljskoga predsjednika i premijera podupirali su njihovi europski i američki kolege (Tony Blair, Göran Persson, Gerhard Schröder, Anders Fogh Rasmussen, José María Aznar, Kostas Simitis, Günther Verheugen i George Bush).

Kampanja političkih stranaka

Kako smo rekli, službeni je kampanju vodila vlada. No, povrh toga, zasebne su stranačke kampanje vodili vladajući SLD (Savez demokratske ljevice) i UP (Radnička unija). SLD je mobilizirao 5 tisuća volontera. Ta je stranka pristupanje Europskoj Uniji prikazivala kao ulaganje u budućnost. Sudjelovanje stranih političara iz PSE-a, kao što je Willy Brandt, demonstriralo je europske kontakte te stranke.

I oporbene su stranke pozivale glasače da glasuju za pristupanje Europskoj Uniji. One su pitanje pristupanja Europskoj Uniji morale odvojiti od pitanja općeg povjerenja u uspješnost vlade.

Građanska platforma (PO) je vodila pozitivnu proeuropsku kampanju. Ta se stranka nije željela poistovjetiti s Millerovom vladom, koja je bila izrazito nepopularna. Glavni joj je slogan bio “Europa – naša prilika, Europa – naš dom”.

Zakon i pravda (PiS) je pozivao glasače da glasuju za pristupanje, no u toj se stranci nalazi znatna euroskeptična manjina i kritizirala je Millerovu vladu zbog načina vođenja pregovora o pristupanju. Konačno, njihov je slogan bio “Snažna Poljska u Europskoj Uniji”.

PSL-ova je situacija bila teška zato što je vođama te stranke pitanje integracije postalo izraziti problem. PSL je bio tradicionalni glasnogovornik poljskoga sela. Ta je stranka obećavala da će održati poljoprivredu u sadašnjem stanju, a ne forsirati modernizaciju, koja bi dodatno ekonomski naštetila ruralnim područjima, barem u kraćem roku (Jackson i dr., 2003.). PSL je zagovarao privatizaciju, manje privilegija stranome kapitalu i aktivnu državnu intervenciju (Zukrowska, 1995.). Članovi te stranke protivili su se prisutnosti zapadnih supermarketa u Poljskoj, koji, prema njihovu mišljenju, uništavaju male domaće trgovce. PSL je nastojao predstavljati interese malih seljaka, kao i velikih proizvođača hrane (Ragaru i Halamska, 2001.). Stajalište Seljačke stranke prema integraciji bio je jedan od aspekata po kojemu se ona izdvajala u vladajućoj koaliciji.⁹ Pawlak, bivši premijer, kritizirao je proeuropska gledišta drugih političara u parlamentu. Ministru Bartoszewskome (koji je bio zadužen za vanjsku politiku) rekao je da se više opisuje kao glasnogovornik Europske Unije i NATO-a nego kao poljski ministar. PSL je oštro kritizirao pretjerano pokoravanje željama Zapada (Stadtmuller, 1997.). Janusz Dobrosz iz PSL-a ustvrdio je da njegova stranka podupire euroatlantske aspiracije Poljske, ali je upozoravao da bi Poljska mogla postati drugorazredna članica. Njihovi vođe nisu nikad otvoreno odbacivali ideju o pristupanju Europskoj Uniji, ali su bili stalno kritični prema sporazumima između Poljske i EU.

⁹ PSL i SLD su dva puta tvorili koaliciju (1993.-1997. i 2001.-2003.).

Unatoč tim kritikama, PSL je nastavio tvoriti koaliciju sa SLD-om i sudjelovao je u pregovorima o pristupanju. Unatoč snažnom protivljenju europskim integracijama u zemlji, PSL je prije referenduma iz lipnja 2003. podupirao integraciju Poljske u EU. Utjecaj te odluke bio je vrlo važan. Poljska je elita izražavala mnogo veću vjeru u ideje Europe nego javnost (Fawn, 2003.).

Poljska crkva i europske integracije

Čak je i Katolička crkva podupirala pristupanje Poljske u EU. U svibnju 2003. godine Ivan Pavao II rekao je da “Europa treba Poljsku, a Poljska treba Europu”. Dodao je: “Od Lublinske unije¹⁰ do Europske Unije”. Bila je to velika reklama za proeuropsku kampanju i njegova je intervencija dezorijentirala antieuropski tabor. Papina je poruka ponovljena u pismu poljske biskupije koje je pročitano u svakoj župnoj crkvi u nedjelju prije referenduma. U tom pismu biskupi nisu izričito poticali na glasovanje za pristupanje; rekli su da je sudjelovanje na referendumu moralna dužnost. Biskupi i svećenici su poticali ljude na glasovanje bez otvorenog zauzimanja strana. Stajališta o poljskom svećenstvu bila su mješovita. Jedna je radijska postaja – *Radio Maryja*, koju je vodio poljski svećenik, otac Rydzyk, i koja je vrlo popularna širom Poljske – bila otvoreno protiv njega. Kardinal Jozef Glemp, poglavar poljske crkve, izjavio je: “Ja nisam euroentuzijast. Ja sam eurofatalist. Europa je sudbina Poljske”.

Mobilizacija građanskoga društva

Proeuropski je tabor mogao dobiti i potporu cijelog niza lokalnih i nacionalnih građanskih organizacija. Osamdeset i osam je organizacija (stranaka, zaklada, nevladinih organizacija) vodilo proeuropsku kampanju. Najznačajnija je bila krovna organizacija “Građanska inicijativa *Da* na referendumu”, koja je okupila lokalne vlasti, poslovne i druge nevladine organizacije. Taj primjer pokazuje da su te proeuropske organizacije uspjele dati “nepolitičko” obličje proeuropskoj kampanji. Neke su od tih organizacija osnovane prije referenduma.

Voditelji proeuropske kampanje prikazivali su referendum kao civilizacijsku odluku, pri čemu su pristupanje Europskoj Uniji predstavljali kao dio neminovnoga povijesnog procesa okončavanja hladnoratnih podjela i vraćanja Poljske na mjesto koje joj i pripada u srcu Europe. Isticale su se ekonomske koristi od pristupanja, tvrdeći da se Poljska pridružuje klubu najbogatijih zemalja na svijetu. Negativniji je aspekt to što su isticali i nepostojanje real-

¹⁰ Lublinska je unija ujedinila Poljsku i Veliko vojvodstvo Litvu u šesnaestom stoljeću.

nih i privlačnih alternativa članstvu u Europskoj Uniji. Naglašavali su opasnost da Poljska postane druga Bjelorusija.

Mnogi su voditelji proeuropske kampanje naglašavali činjenicu da Poljska, prema Ugovoru iz Nice, ima isti broj glasova kao Španjolska. Mogla se uočiti i dramatizacija tog glasovanja, budući da su neki časopisi i televizija svakodnevno informirali o tome koliko je još sati ili dana preostalo do referenduma. “Referendumska je odluka prekretnica u europskoj povijesti” – takve su se izjave često ponavljale. Ulazak u EU prikazivao se kao posljednja faza demokratske tranzicije, koja je započela 1989.

Većina je oporbenih stranaka i određeni broj građanskih organizacija poticala na glasovanje za pristupanje Europskoj Uniji, što je pridonijelo odvajanju pitanja članstva u EU od pitanja povjerenja u izrazito nepopularnu vladu.

Millerova vlada, proeuropska oporba i katolička crkvena hijerarhija tvorile su razmjerno ujedinjenu frontu o tom pitanju, te su referendum o pristupanju predstavljale ponajprije u povijesnim terminima kao veliku civilizacijsku i geopolitičku odluku.

Kampanja antieuropskoga tabora

Referendum o pristupanju Europskoj Uniji mobilizirao je antieuropske stranke i skupine. Ispitat ćemo dva primjera njihovih aktivnosti: kampanju LPR-a (Lige poljskih obitelji) i *Samoobrone* (Samoobrane). Te su dvije stranke ostvarile dobre rezultate na općim izborima 2001. godine zahvaljujući svom protivljenju europskim integracijama. Iako su te dvije stranke bile protiv pristupanja EU, argumenti su im se razlikovali. Ponajprije, moramo reći da je antieuropska kampanja trpjela zbog nedostatka pristupa javnim medijima.

Pristaše članstva u EU imali su jasnu strategiju: morali su se pojaviti na glasačkim mjestima i glasovati. Protivnici su mogli ostati kod kuće u pokušaju da participaciju zadrže na manje od 50%, ili su mogli sudjelovati u pokušaju da povećaju broj glasova protiv članstva u EU. Vođe antieuropskih snaga nisu aktivno promicali tu strategiju “ostanka kod kuće”. (To ne znači da javne ličnosti nisu uopće raspravljale o strategiji. Najistaknutiji je primjer Zygmunt Wrzodak (LPR), no drugi mu istaknuti političari u stranci nisu pružili gotovo nikakvu potporu) (Markowski, 2005.).

LPR-ova kampanja – recikliranje povijesnih simbola i junaka

Glavna je tema kampanja Lige poljskih obitelji 2001. i 2002. godine bilo protivljenje europskim integracijama. Prema LPR-ovu programu, Poljska je

u opasnosti zbog prijetnji izvana. Taj se program, objavljen 2001. godine, temeljio na izvještaju o raspravama o političkoj i ekonomskoj situaciji koje je organizirao institut "Razmišljanja za Poljsku". Riječima programa, deset godina nakon političke i ekonomske tranzicije, Poljska se nalazi u najdramatičnijem trenutku u suvremenoj povijesti. Ta se dijagnoza odnosi na sva područja života. Ekonomska je situacija ozbiljna, a stanje javnih financija postaje teško. Ti su problemi rezultat vanjske politike koja zemlju vodi u Europsku Uniju. Prema mišljenju LPR-ovih članova, sporazum između EU i Poljske stoji dvanaest milijardi dolara na godinu.

Europsku je konstrukciju LPR prikazivao kao novu okupaciju Poljske od strane bogatih zemalja. Za tu je stranku europske integracije izumila Njemačka, te stoga EU služi njemačkim interesima.

Pristupanje Europskoj Uniji može uzrokovati gubitak suverenosti. Neki su se slogani ponavljali u obje kampanje, primjerice: "Ne želimo kapital u Bruxellesu, naš je kapital u Varšavi", "Jučer Moskva, danas Bruxelles", "EU = SSSR", "Poljska Poljacima". LPR preporučuje razvoj uz poštovanje kršćanskih vrijednosti; temelj poljske politike trebao bi biti katolički nauk. Ta je stranka sklonija Europi suverenih nacija ili konfederaciji neovisnih država.

Faktor koji valja naglasiti u analizi LPR-ova programa njegova je kritičnost prema poljskim političarima odgovornima za tu tešku situaciju. Politička elita potječe iz komunističke partije ili iz sporazuma donesenih na Okruglom stolu. Prema LPR-u, korumpiranost je zajednička osobina tih ljudi. Ta je denuncijacija tradicionalne elite faktor koji je bliži drugim formacijama ekstremne desnice u Zapadnoj Europi. Nesudjelovanje LPR-a u vladi njegovim vođama daje imidž novih ljudi u politici. Poznato je da su birači u Istočnoj Europi vrlo razočarani političkom situacijom i da glasuju protiv elite. Taj "prosvjedni glas" (Van der Brug i dr., 2000.) može dijelom objasniti LPR-ov uspjeh. Druge su stranke Ligu smatrale marginalnom strankom, no ona je i htjela stvoriti imidž organizacije koja je izvan sustava. U prvoj polovini devedesetih godina sve su političke stranke bile za europske integracije, tako da je pozicija protivnika bila stigmatizirana. No LPR-ovi vođe brižno njeguju taj imidž pokušavajući tu marginalnost pretvoriti u pozitivan resurs (primjerice, ponavljaju da mediji ne žele prenositi njihova gledišta). Godine 2002., kad su iz zemalja kandidata pozvani zastupnici da sudjeluju na prvoj zajedničkoj sjednici sa zastupnicima Europskoga parlamenta u Strasbourgu, LPR je bio jedina stranka koja je odbila taj prijedlog. Prema mišljenju Mareka Kotlinowskoga, taj je put bio preskup za poljske porezne obveznike.

LPR-ov je uspjeh bio moguć zahvaljujući potpori ultrakatoličkog *Radija Maryja* i njegovih četiri milijuna slušatelja. Postaja, koju je utemeljio i vodi Otac Tadeusz Rydzyk, u vlasništvu je poljske Provincije redemptorista. Po-

staja je 1994. godine dobila nacionalnu koncesiju. Osim informativnih emisija i vijesti, postaja prenosi i vjerske obrede, mise i molitve krunice. Dva puta dnevno emitira i katekizam. U programu nema reklama, a postaja se financira donacijama slušatelja.

Otkad je osnovan 1991. godine, *Radio Maryja* i njegov ravnatelj Otac Tadeusz Rydzyk uzrokuju kontroverzije. Postaja je u brojnim prigodama kritizirana zbog emitiranja nacionalističkih i antisemitskih izjava. Predstavnici katoličke hijerarhije u mnogim su se prigodama distancirali od stajališta iznesenih u programu. Rydzyk je, unatoč tome, stekao brojne sljedbenike među katoličkim slušateljstvom. Pod vodstvom postaje izrastao je snažan socijalni pokret pod nazivom Obitelji *Radija Maryja*. Na Rydzykov su zahtjev širom zemlje osnovani Krugovi prijatelja *Radija Maryja* i župni uredi *Radija Maryja*, najčešće bez izričitog odobrenja crkvenih autoriteta. Ta je postaja 1997. godine uspjela provesti uspješnu kampanju, kad je s liste koalicije AWS-a izabrano 30 zastupnika zahvaljujući potpori Obitelji *Radija Maryja*.

Glavni element LPR-ove strategije koji valja istaknuti jest to da ta stranka trenutačnu situaciju u Poljskoj pokušava usporediti sa situacijom tijekom Dioba¹¹ i Drugoga svjetskog rata. Poljska je povijest vrlo bolna: godine 1795. Poljska je nestala s političke karte Europe. Unatoč službenoj inkorporaciji u njemačko, austrijsko i rusko carstvo, poljsko se “društvo”, kako Poljaci nazivaju ukupnost organizacija koje bi trebale zamijeniti državu koje su bili lišeni, osjećalo nasljednikom i zaštitnikom izgubljene nacionalne zajednice.

Tijekom antieuropske kampanje Lige poljskih obitelji podsjećalo se na neke povijesne događaje, oživljavali su se neki literarni simboli, te su se koristili stvarni i izmišljeni junaci. Glavna je ideja bila to da se povijest ponavlja. Povijesni su se simboli reciklirali u ime superiornosti poljske povijesti (Mink i Neumayer, 2002). Pristupanje Poljske Europskoj Uniji prikazivalo se kao gubitak suverenosti, što znači, kao situacija koja je Poljacima dobro poznata.

Kampanja o referendumu započela je plakatom sa slikom Jana Matejka “Rejtanov prkos”, naslikanom 1866. godine. Jan Matejko (1838.-1893.) je svoje kasnije godine posvetio čudesno tendencioznom slijedu herojskih povijesnih scena. Otad za njegove radove zna svaki poljski školarac (Mucha, 2000.). Slika koju je odabrao LPR prikazuje Tadeusza Rejtana, zastupnika u Sejmu 1773. godine. To je ikona emocionalnog prosvjeda protiv Prve diobe Poljske. Rejtan je zapriječio pristup dvorani za rasprave u Sejmu u uzaludnom prosvjedu protiv neminovne odluke. Taj je događaj postao najspekta-

¹¹ Razdoblje Dioba trajalo je 123 godine (1795.-1918.).

kularnijim činom prkosa, koji je stekao gotovo mitološki status u narodnom sjećanju (Lukowski i Zawadzki, 2001). Cilj iskorištavanja toga povijesnog simbola bilo je stvaranje asocijativne povezanosti između te diobe Poljske koju su provele strane zemlje i pristupanja Europskoj Uniji. Kako bi nastavili tu analogiju, političari iz LPR-a željeli su da ih se uspoređuje s Rejtanom, jedinom čovjekom koji je rekao "ne", unatoč jakoj većini koja je podupirala projekt. Junaci kojima se služio LPR odabirani su kao uzori koje valja slijediti. Za tu je stranku važno služiti neovisnoj Poljskoj i ostati vjeran njezinim tradicijama.

Dodatni je element LPR-ove strategije to što njegovi političari uspoređuju odnose Varšave i članica Europske Unije s povijesnim vezama Poljske i Sovjetskoga Saveza (Czernicka, 2004). Na drugome se plakatu ovisnost Poljske nakon 1989. godine prikazuje istovjetnom onoj prije urušavanja komunizma. Promijenio se samo izvor ovisnosti – SSSR je zamijenila Europska Unija. Kako pokazuje taj plakat, Poljsku se iskorištava: Sovjeti su opljačkali Poljsku u prošlosti, a sada je pljačka Europska Unija. LPR-ovi političari često ponavljaju tu ideju zamjene sovjetske dominacije dominacijom Bruxellesa. Kako smo već rekli, često se upotrebljavao slogan "Jučer Moskva, danas Bruxelles". Neki su političari razvili tu ideju u svojim esejima ili intervjuima. Prema Janu Lopuszanskome, Europska Unija je utopija, umjetna konstrukcija koju su izgradili političari koji ne razumiju povijesnu realnost Europe i značenje nacija u europskom identitetu. Unija je nametnula svoj sustav koji ne poštuje to naslijeđe. Prema njegovu se mišljenju Europska Unija, po svojoj strukturi i metodi, može usporediti sa SSSR-om (Lopuszanski, 2003).

LPR često upozorava na njemačko-sovjetski pakt od 23. kolovoza 1939. Tajne klauzule nacističko-sovjetskog pakta o nenapadanju, koju su otkrivene još 1946., ali ih je SSSR poricao sve do 1989. godine, predviđale su međusobnu podjelu Istočne i Središnje Europe i diobu Poljske. Ta je nova podjela s jedne strane dovela do represivne vladavine nad Poljacima i deportacije poljske vojske u Sovjetski Savez, a s druge do uništenja inteligencije i koncentracijskih logora. Neki traktati koje je distribuirao LPR prikazuju fotomontažu na kojoj Leszek Miller, poljski premijer, potpisuje ugovor o pristupanju uz bok osoba koje potpisuju pakt Ribbentrop-Molotov.

Kako smo pokazali, LPR prikazuje neke povijesne događaje kao referentnu točku, no ta se stranka na svojim plakatima nastoji služiti stilom iz prošlosti. Sljedeća slika pobuđuje sjećanje na socrealističku propagandu. Može se pročitati: "Svaki će Poljak imati posao, pa stoga hajdemo sada u Europsku Uniju. Svaki će Poljak imati Mercedes ... koji će morati oprati". Kampanja pristaša europskih integracija prikazivala se kao "europropaganda". Liga je nastojala pokazati da ta proeuropska kampanja, kao i socijalistička propaganda koja je Poljacima dobro poznata, sadržava brojna obećanja koja je te-

ško ostvariti. S druge strane, ako se analizira jezik kojim se služi LPR, može se vidjeti da su se ponovno pojavile neke riječi ili izrazi koje je početkom pedesetih stvorila komunistička propaganda: primjerice, pojam Vraćeni teritoriji (*Ziemie odzyskane*) označavao je, povijesno njemačke, regije na zapadu i sjeveru Poljske, koje su nakon rata pripale Poljskoj.

Liga se služi povijesnim događajima koji su poznati Poljacima pa ih je stoga lako interpretirati (“mi, dobri i slabi Poljaci, i opasni susjedi”). Dioba poljske države interpretira se kao međunarodna zavjera. Ulazak u Europsku Uniju je scenarij koji je pripremila ružičasto-crvena koalicija (postkomunističke organizacije i organizacije proizišle iz Solidarnosti), utemeljena tijekom rasprava na Okruglom stolu. Poljska će ponovno biti izdana, kao što se dogodilo i tijekom Dioba ili njemačko-sovjetskoga pakta.

LPR je iskorištavao i problem zemlje koju su u Poljskoj kupovali stranci, te je htio organizirati nacionalni referendum o tom pitanju. Organizacija koja je zadužena za prikupljanje potpisa zvala se *Placówka* (Straža). To je aluzija na istoimenu knjigu koju je 1885. godine napisao Bolesław Prus. Taj je roman o suparništvu poljskih i njemačkih seljaka oko zemlje poznat po svom izrazitom protunjemačkom tonu. LPR je evocirao taj naziv kako bi pokazao sličnost između situacije iz prošlosti i situacije danas i utjecao na ljude, njihove strahove i brige. Svrha uporabe tog simbola bila je radikalizacija rasprave uvođenjem emocionalnih elemenata. Osim pozivanja na *Placówku*, dodatni je simbol kojim se LPR umnogome služio u toj “bitki za poljsku zemlju” Michał Drzymała, jedan od narodnih junaka pruske Poljske iz vremena Dioba. Godine 1886. Bismarck je stvorio Prusku kolonizacijsku komisiju kako bi potaknuo doseljavanje Nijemaca. U očima vlade, bila je to obrambena mjera sa svrhom suzbijanja drastične „navale s Istoka“. U očima Poljaka bila je to agresivna mjera koja je služila protjerivanju Poljaka s njihove zemlje. Komisija je bila ovlaštena kupovati prazna imanja i potom ih prodavati provjerenim kandidatima. Kampanja usmjerena protiv vlasništva Poljaka nad zemljom uzrokovala je snažan otpor s jednim junakom – Drzymałom. Njemu je 1904. godine pošlo za rukom da kupi parcelu u distriktu Wollstein (Wolsztyn), ali je otkrio da mu pravila kolonizacijske komisije zabranjuju kao Poljaku da na svojoj zemlji izgradi stalnu kuću za stanovanje. Kako bi zaobišao pravila, smjestio se u ciganska kola te se više od desetljeća na sudovima uporno suprotstavljao svim pokušajima da ga uklone. Taj je slučaj privukao publicitet širom Njemačke. Bio je izrazito tipičan za nacionalni sukob u Pruskoj, gdje su poljskim pokretom dominirali seljaci i gdje su se državne vlasti ograničavale na zakonske metode uznemiravanja. *Kulturkampf* i kolonizacijska komisija uspjeli su potaknuti one iste osjećaje koje su trebali potisnuti. Na LPR-ovim se plakatima ciganska kola mogu vidjeti kao simbol borbe Poljaka i njihove žrtve u ime Poljske. Navod “*nie rzucim ziemi*” (“ne ćemo izručiti svoju zemlju”) fragment je iz domoljubne pjesme Marije Konopnicke (1842.-1910.), napisane za vrijeme dječjeg štrajka u pru-

skoj zoni protiv germanizacije škola. Izvlačeći iskustva Poljske iz prošlosti, nacionalistički su članovi LPR-a iznijeli taj događaj kao upozorenje koje je postalo snažnije s važnošću mita o svetoj poljskoj zemlji koja hrani poljski narod.

Političari iz Lige poljskih obitelji geopolitičku situaciju 2003. godine nastoje objasniti služeći se starim shemama. Njihovo se stajalište prema europskim integracijama može shvatiti kao tvrdi euroskepticizam (Taggart, 2004.), zato što odbacuju cijeli proces integracije.

Aktivnosti Samoobrone

U ovom ću dijelu analizirati fenomen *Samoobrone*, podrijetlo njezine socijalne moći i moguće rezultate.

Prve su aktivnosti *Samoobrone* organizirane 1991. godine u obranu zaduženih sitnih seljaka. Seljački je sindikat "Samoobrana" osnovan 1992. godine, a 1999. se transformirao u stranku (Kubiak, 2003). *Samoobrona* je pokret koji je ponajprije predstavljao kategoriju prezaduženih seljaka, koji su bili najvažnije izravne žrtve nove ekonomske situacije.

Analiza izbornih rezultata *Samoobrone* važna je za razumijevanje uspjeha te stranke. Lepperova je organizacija, koja je 1997. osvojila samo jedan posto glasova i nijedno mjesto, 2001. godine povećala broj osvojenih glasova na više od deset posto i osvojila 53 mjesta. Bilo je to poprilično neočekivano, budući da je u anketama samo šest posto ispitanika reklo da su glasovali za *Samoobronu*. Na lokalnim je izborima 2002. godine stranka povećala broj osvojenih glasova s deset na 16 posto.

Valja naglasiti da *Samoobrona*, unatoč kritikama koje joj upućuje golemu većina političara i promatrača zbog nedostatka bilo kakvoga istinskog programa, stječe nove sljedbenike retorikom potpune negacije. "Nismo bili na vlasti, pa nismo ni odgovorni za krizu" – kažu Lepper i njegovi aktivisti. Nesudjelovanje te stranke u vladi daje njezinim vođama imidž novih ljudi u politici. Poznato je da su u Istočnoj Europi birači vrlo razočarani političkom situacijom i da glasuju protiv elite. *Samoobrona* osporava naslijeđe proteklih 15 godina – cijelo postkomunističko razdoblje. Za tu je stranku potrebno oživjeti poljoprivredu. *Samoobrona* je u politički diskurs uvela ideju takozvanih "plativih cijena" za poljoprivredna dobra. Država bi trebala jamčiti profit svakom seljaku u Poljskoj (Kocik, 1996.). Prema mišljenju vođa *Samoobrone*, vanjska politika koja se vodila proteklih 15 godina vodila je "pretvaranju Poljske u tržište za proizvodnju viškova Zapada" i uništenju poljske industrije i poljoprivrede.

Osobitu pozornost valja posvetiti utjecaju integracije Poljske u EU. Analiza Lepperovih gledišta o tom europskom pitanju pokazuje da se njegovo

stajalište promijenilo, te je nakon dugog razdoblja antieuropske kampanje (Europska se Unija uspoređivala s velikih kolhozom kojim upravlja Bruxelles) svoju stranku počeo prikazivati kao “eurorealiste”. Lepper nije htio pristati na uvjete članstva u EU: “Danas kažemo *ne* Uniji, no to se ne odnosi na ideju članstva naše zemlje u EU, nego na uvjete pod kojima bismo trebali pristupiti Uniji”. Poljska bi se trebala pridružiti organizacijama Europske Unije na partnerskoj i ravnopravnoj osnovi. Ta stranka pokazuje neka obilježja mekog euroskepticizma (Taggart, 2004.). Lepper je tvrdio da bi Poljska, prije pokretanja procesa integracije, trebala dosegnuti stupanj ekonomske razvijenosti zapadnoeuropskih zemalja. Prema Lepperu, Poljska bi se trebala usredotočiti na obnavljanje dobrih odnosa s Istokom, budući da danas EU održava snažne poslovne odnose s Rusijom.

Nakon Kopenhagena, a prije Atene (potpisivanja ugovora), *Samoobrona* je iznijela ideju o reviziji poljskih sporazuma s Europskom Unijom, kako bi promijenila proizvodne kvote, ne samo u poljoprivredi, nego, primjerice, i u čeličnoj industriji i ribarstvu. Ti bi sporazumi mogli uzrokovati rast nezaposlenosti i širenje siromaštva i bijede.

Lepper je običavao ponavljati da Poljaci podupiru integraciju zbog toga što je u društvu prisutan nedostatak informacija o stvarnim troškovima ulaska Poljske u EU. Njegovi su se argumenti usmjerili na optužbu da će poljski seljaci morati platiti veliku cijenu za pristupanje Poljske u EU te da će stotine tisuća njih biti istjerano iz poljoprivrede, budući da će njihovu zemlju pokupovati stranci. Kako ističu neki autori, “to je gledište, koje je naglašavala dobro poznata konfrontacijska taktika koju su usvojili Lepper i njegovi sljedbenici, imalo učinka” (Pienkos, 2004.). Lepper je tvrdio da se njegova stranka načelno ne protivi članstvu Poljske u Europskoj Uniji, nego samo nepovoljnim uvjetima pristupanja koje je ispregovarala vlada, a *Samoobrona* je vodila kampanju utemeljenu na sloganu “Odluka je vaša”.

Antieuropski se tabor može samo nadati da će raspravu o referendumu uspjeti usmjeriti kao da je riječ o plebiscitu o socioekonomskoj tranziciji ili o vladavini Leszeka Millera.

Zaključak

Participacija je bila mnogo veća od očekivane: glasovalo je 58,85% Poljaka. Većina je Poljaka glasovala za pristupanje Europskoj Uniji (77,41%). Predsjednik Aleksander Kwaśniewski pozdravio je rezultat, rekavši raspoloženom mnoštvu u Varšavi: “Vratili smo se u europsku obitelj”. Proeuropski je tabor uspio odvojiti pitanje pristupanja Europskoj Uniji od pitanja općeg povjerenja u uspješnost vlade, te su Poljaci odgovorili na postavljeno pitanje. Rezultat je ojačao Millerovu vladu. Poljska je postala članicom Europske

Unije u svibnju 2004. godine. No, mobilizacija europskih tema nije se ponovila sve do europskih izbora ...

S engleskog preveo
Davor Stipetić

Literatura

- Bodio, Tadeusz, 1999.: Psychology of Transformation: from romanticism to pragmatism, u: Wojtaszczyk, Konstanty Adam (ur.), *Poland in transition*, Warsaw University, Institute of Political Sciences, Warszawa.
- Czernicka, Katarzyna, 2004.: La Ligue des Familles Polonaises – La montée en puissance d'un parti antieuropéen, *Le Courrier des pays de l'Est*, 1045, rujan/listopad.
- Czesnik, Mikołaj, 2004.: *Voter turnout and legitimacy in Post-Communist Poland: much ado about nothing?*, rad izložen na ECPR Joint Sessions, Uppsala, Panel 9: Low turnout: does it matter?
- Delsol, Chantal; Masłowski, Michel; Nowicki, Joanna (ur.), 2002.: *Mythes et symboles politiques en Europe centrale*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Fawn, Rick, 2003.: Ideology and National Identity in Post-Communist Foreign Policies, *The Journal of Communist Studies and Transition Politics*, sv. 19, rujan, 3.
- Jackson, John E.; Klich, Jacek i Poznanska, Krystyna, 2003.: Democratic Institutions and Economic Reform: the Polish Case, *British Journal of Political Science*, sv. 33, dio 1.
- Kocik, Lucjan, 1996.: The Privatisation and Market Transformation of Polish Agriculture: New Conflicts and Divisions, u: Ray Abrahams (ur.), *After Socialism, Land Reform and Social Change in Eastern Europe*, Berghalm Books, Oxford.
- Kolarska-Bobinska, Lena, 2003.: *Przed referendum europejskim – absencja, sprzeciw, poparcie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Kubiak, Hieronim E., 2003.: La rhétorique anti-européenne des partis politiques polonais: Le cas de Samoobrona et de la Ligue des familles polonaises, u: Jean-Michel De Waele (ur.), *La Pologne et l'intégration européenne*, Editions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles.
- Linz, Juan J. i Stepan, Alfred, 1996.: *Problems of Democratic Transition and Consolidation, Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore i London.
- Lopuszanski, Jan, 2003.: *O Unii Europejskiej i żołnierzach Gedeona*, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom.
- Lukowski, Jerzy i Zawadzki, Hubert, 2001.: *A Concise History of Poland*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Markowski, Radosław; Tucker, Joshua A., 2005.: Pocketbooks, politics, and Parties: the 2003 Polish referendum on EU membership, *Electoral Studies*, 24.

- McManus-Czubinska, Clare; Miller, William L.; Markowski, Radosław i Wasilewski, Jacek, 2003.: *When Does Turnout Matter? The Case of Poland*, rad izložen na ECPR General Conference, Marburg.
- Mink, Georges i Neumayer, Laure, 2002.: Contagion anti-européenne en Europe centrale, *Politique étrangère*, 3.
- Mucha, Janusz, 2000.: Polish Culture as the Nation's Own culture and as a Foreign Culture, *East European Quarterly*, sv. 34, 2, ljeto.
- Piasecki, Andrzej K. 2001.: *Wybory i referenda w Polsce 1989-2000*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Zielona Góra.
- Pienkos, Donald E., 2004.: Consensus and Division over Poland's Entry into the European Union, *East European Quarterly*, XXXVII, 4, siječanj.
- Pridham, Geoffrey, 2000.: *The Dynamics of Democratization, A Comparative Approach*, Continuum, London i New York.
- Putnam, Robert, 2000.: *Bowling Alone: Collapse and Revival of American Community*, Simon & Schuster, New York
- Ragaru, Nadege i Halamska, Maria, 2001.: Quels porte-parole pour le monde rural? Le cas bulgare et polonais, *Le Courrier des pays de l'Est*, 1013, ožujak.
- Skotnicka-Illasiewicz, Elżbieta, 1998.: *Powrót czy droga w nieznaną? Europejskie dylematy Polaków*, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Śloneczynski, Kazimierz M. i Shabad, Goldie, 2002.: Dynamics of Support for European Integration in Post-Communist Poland, *European Journal of Political Research*, sv. 42, 4.
- Stadtmüller, Elżbieta, 1997.: Poland's Attitude Towards the Positive and Negative Consequences of Integration with the EU, u: Los-Nowak, Teresa i Armstrong, David (ur.), *Emerging Conceptions of Democracy in Transition Europe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Szczerbiak, Aleks, 2002.: *After the election, nearing the endgame: the Polish euro-debate in the run up to the 2003 EU accession referendum*, Sussex European Institute, Working Paper N°53.
- Taggart, Paul; Szczerbiak, Aleks, 2004.: Contemporary Euroscepticism in the party systems of the EU candidate state of Central and Eastern Europe, *European Journal of Political Research*, sv. 43 (1): 4
- Van der Brug, Wouter; Fennema, Meindert i Tillie, Jean, 2000.: Anti-immigrant parties in Europe: Ideological or protest vote?, *European Journal of Political Research*, sv. 37, 1.
- Waniek, Danuta; Staszewski, Michał T., 1997.: *Referendum w Polsce współczesnej*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa.
- Wiatr, Jerzy J., 2003.: *Demokracja polska 1989-2003*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Zukrowska, Katarzyna, 1995.: Poland : changes for the better, u: Goralczyk, Bogdan; Kostecki, Wojciech; Zukrowska, Katarzyna, *In Pursuit of Europe, Transformations of post-communist states 1989-1994*, Institute of Polish Studies, Warszawa.

Katarzyna Czernicka

*MOBILIZING POLISH SOCIETY:
REFERENDUM ON POLAND'S EU ACCESSION*

Summary

The author analyzes the Polish 2003 EU membership referendum. In the first part of the paper she looks into the factors which influenced the evolution of individual political actors in the course of the European debate in Poland. Due to the increasing interest in the significance of the EU-related issues for the consolidation of the political system in Poland, the first part of the paper focuses on the EU-membership debate and on the role of the political elite and the public support. In the second part the author analyzes the role of the referendum in that debate and its impact on the political actors' strategy. The author analyzes the mobilization of the pro-European and the anti-European camp.

Key words: Poland, European Union, EU membership

Mailing address: Lille 2 University, 42, rue Paul Duez, 59800
Lille, Francuska. *E-mail:* Czernicka@hotmail.com